

פתח דבר

השעה שבע בערב. ארבע שעות הלימוד בחברותא עם ראש הישיבה בביתו חלפו ביעף, אבל השאלות הקשות שעורר המשיכו לרחף מעל לשולחן הגדול במרכז החדר. לרגע ארוך נותרתי לשבת גם כשהוא כבר קם ממקומו. לעולם לא אבין את הסוגיה הקשה הזאת, הרהרתי בלבי מתוסכל, הרי גם הוא אינו מבין. בכל פעם שמי מאתנו מציג הסבר מתקבל על הדעת מיד הוא שולף מזיכרונו תוספתא או בבלי או ירושלמי העומדים בסתירה לו. שעות ארוכות אנו עמלים יחד ליישב את הסתירות ללא הצלחה. כשפעם אחת נראה שהדבר עלה בידינו, קרס כל ההסבר והסוגיה נותרה סתומה.

"שמחה אמיתית של לימוד אינה מושגת בהבנה אלא דווקא בקושיה ראויה לשמה", שמעתי את קולו מעליי ומיד סגרתי את הגמרא וקמתי ממקומי. ראש הישיבה המתין שאלבש את המקטורן ואחבוש את המגבעת, שנחו על הכיסא הסמוך, וצעד לפניי אל עבר דלת הכניסה לדירה.

כהרגלו עצר ליד השידה שעליה ניצבו כמה עשרות תמונות של בני משפחה, ממוסגרות במסגרות קטנות וגדולות מעץ וממתכת דמוית כסף. תמונה של זוג צעיר בפארק על גדת נהר או אגם ניצבה במרכז השידה ובלטה בגודלה ובמסגרת הכסופה המהודרת שהייתה נתונה בה. במבט ראשון היה אפשר לחשוב שזו תמונה של אישה העומדת לבדה. נדרשו עוד שניות של התבוננות כדי להבחין בשניים. האישה הייתה גבוהה מבן זוגה לפחות בראש ומילאה בנוכחותה את התמונה כולה. עיניה היפות ביטאו תבונה והתעניינות רבה במי שניצב מולה. מבטה, כמו זה של המונה לזיה, עקב אחר החולפים על פניה. האיש שלצדה היה אברך בחליפה מהודרת, לראשו כיפה ליטאית גבוהה, זקנו מטופח ומבטו מרוחק.

"אח, אבא", נאנח ראש הישיבה ואמר כמו לעצמו: "כמה הייתי רוצה ללמוד אתו שוב את הסוגיה הזאת. לשמוע מה הוא חושב על הקושיות שהעלינו. אני סקרן לדעת איך היה מיישב את הסתירה בין הסוגיות".

בפנותו אליי אמר: "אבא היה תלמיד חכם גדול, אבל האמת היא שלבדו, בעצמו, לא היה כלום. התלמידים, הישיבה, הלמדנות שלו - הכול בזכות אימא, הכול בזכותה!".

את הידיעה על פטירתו של ראש הישיבה קיבלתי במקום מושבי בחוץ לארץ, רחוק מירושלים. על איגרת הניחומים ששלחתי לבנו, חיים שלמה, קיבלתי מכתב תודה והזמנה חמה לבקר בביתו. חלפו עוד כמה שנים עד שבאתי לבקרו. הכרתי מיד את הרהיטים שירש מהוריו. ר' חיים שלמה ישב בראש השולחן הגדול ולמד במסכת יבמות. התיישבתי בטבעיות בכיסא הסמוך. התחלנו לדבר בלימוד והזכרתי לו את הסתירה בין הסוגיה כאן לזו שבמסכת סוטה. "אין כאן סתירה כלל", אמר. "הסוגיות מתייחסות לשני מקרים שונים לחלוטין, כפי שאפשר להבין בקלות ממשמעות לשון הגמרא בסוטה. הלשון שם משובשת ויש לגרוס אחרת. טעות של המעתיק, שנקבעה בדפוסים".

השעה הייתה כמעט שבע בערב. קמנו ממקומנו ללכת יחד לתפילת ערבית בישיבה. לרגע עמדנו שנינו ליד השידה, שעליה, כמו בבית הוריו, ניצבו כמה עשרות תמונות של בני משפחה במסגרות קטנות וגדולות מעץ וממתכת דמוית כסף. תמונות של ראש הישיבה ניצבה במרכז השידה ובלטה במיוחד.

לשווא חיפשתי את תמונת הזוג הצעיר בפארק, הורי ראש הישיבה, סבו הגאון וסבתו התמירה ויפת העיניים של ר' חיים שלמה. לא ראיתי גם תמונה של אמו או של אישה אחרת מדורות המשפחה בליטא. רק תמונות של גברים היו על השידה.

"אני יודע שהוא חסר לך, שאתה מתגעגע מאוד אל אבי, ראש הישיבה", אמר כשראה שאני מתבונן בתמונות.

"אבא היה תלמיד חכם גדול, אבל האמת היא שלבדו, בעצמו, לא היה כלום. התלמידים, הישיבה, הלמדנות שלו - הכול בזכות אימא, הכול בזכותה!"

*

"הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את", אמר אברהם אבינו לשרה אמנו, וגם המצרים ראו "כי יפה היא מאד ויהללו אתה אל פרעה". על רבקה אומרת התורה: "והנער(ה) טובת מראה מאד", ועל לאה ורחל: "ועיני לאה רכות, ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה". חז"ל מפרשים שגם לאה הייתה יפת תואר. תורת ישראל וחז"ל התכוונו לכך שנחשוב על אמות האומה - שרה, רבקה, רחל ולאה - כעל נשים יפות תואר. נביאות, צדקניות, צנועות, חכמות ו...יפות!

היופי, ידעו גדולי היהדות לדורותיה, הוא בעיני המתבונן: "הנך יפה רעיתי, הנך יפה עיניך יונים", אומר המשורר בשיר השירים. "הראיני את מראיך, השמיעיני את קולך, כי קולך ערב ומראיך נאוה". מי שידוע כיצד להתבונן ביופי רואה בו את האלוהי, את השתקפותו של היפה העליון, והוא בגדר גילוי שכונה השורה על אישה הנאה במעשיה ובתוארה. המתבונן בה אינו רואה לפניו אובייקט מיני אלא אישיות שאפשר להתרשם ממנה ולהללה בשערים. "שקר החן והבל היופי" - שרים בני הבית בלילות שבת לאם המשפחה מפרק "אשת חיל" בספר משלי, שנועד להלל את החוכמה דווקא. הגישה השוביניסטית השטחית של "תהיי יפה ותשתקי" נדחית מכול וכול. שקר להעניק חן וליופי משמעות מינית בלבד. גישה כזאת מצמצמת את משמעותם האמתית והעמוקה של החן והיופי ומרוקנת את האישה מאישיותה נשיותה. "אשה יראת ה' היא תתהלל" - אז היא תתהלל ביופייה!

אבל תמיד היו אלה שחסרה להם היכולת לייחס ליופי תכונות של אופי חיובי. הם לא היו מסוגלים להתבונן ביופי ואף חששו ממנו. שיר השירים נגנז עד שקבע רבי עקיבא את מקומם של היופי והאהבה

בקודש הקודשים. מאז ומתמיד היו גם אלה שראו ביופי הנשי מעשה שטן וביקשו לטשטשו ולהסתירו. לפי המדרש (ספרא, פרשת מצורע), זקנים הראשונים אסרו על האישה להתאפר ולהתייפות בזמן נידתה מחשש שבעלה יעבור על איסור בעילת נידה. לשיטתם, האשמה לסטיות הגבר, לכישלונותיו ולחטאיו מוטלת על האישה ולכן עליה לנוול עצמה, להסתיר את יופייה בימים שבהם היא אסורה לבעלה. באופן חסר תקדים ביטל רבי עקיבא את גזרת הזקנים הראשונים בטענה שהתנהגות כזאת מערערת את ההרמוניה בין בני הזוג. משמעות הכרעתו ההלכתית איננה רק הטלת האחריות על הגבר להימנע מהאיסור אלא הרבה מעבר לכך: יש כאן דרישה מהגברים שלא להתייחס אל הנשים כאל אובייקט מיני, ולראות ביופיין ביטוי נעלה העומד בפני עצמו גם כשהקרבה הגופנית אסורה.

שתי תופעות בחברה מבטאות עמדה מזלזלת בערכן ובאישיותן של נשים. שתי תופעות המבטאות חוסר יכולת להתבונן באמותינו שרה, רבקה, רחל ולאחזות בנשים יפות תואר. שתי תופעות הרואות בנשים בעיקר אובייקט מיני: התופעה של ערטול גוף האישה וחלקים ממנו בפומבי כאמצעי לקידום מכירות, והתופעה של הטלת כיסוי ועוד כיסוי, הפרדה על הפרדה ועיסוק אובססיבי בגופה (הלא נראה אבל מדומיין היטב) של האישה. "ויחשבה לזונה כי כסתה פניה" - מי שאינם מסוגלים להתמודד עם משמעותו העמוקה, האלוהית, של היופי, נותרים עם מחשבות הזנות. זוהי גם גישתם של מי שהשליטו במדיה את ההתייחסות לנשים כאל אובייקט מיני ומתוך כך לגופה וליופייה של האישה כאל אמצעים לקידום מכירות. התעשייה מעוניינת בפרשנות מינית מגרה של קימורי הגוף למכירת מיץ אשכוליות או שואב אבק מעוצב, ואם מה שנמכר אינו משחת שיניים כי אז אין כל עניין בפנים. גם עליהם יש לקרוא את הפסוק "ויחשבה לזונה כי כסתה פניה".

"הביטו אל שרה תחוללכם" קרא הנביא ישעיהו ופנה לנשים אמיצות ולגברים אמיצים ששיבו את היופי האלוהי של אמותינו לכל בנות ישראל.

*

אנו שמחים להציג לקוראים גיליון חדש של זהויות: כתב עת לתרבות ולזהות יהודית. יצירתה של האמנית גודאי ביטואלין ארז, מתוך סדרת הצילומים מקודשת, נבחרה לעטיפת הגיליון החדש שבידכם. התמונות צולמו בנחל השופט ביום 7 ביולי 2015.*

דתות מונותאיסטיות כמו היהדות, הנצרות והאסלאם מתייחסות בשלילה ובחומרה למי שבוחר לעזוב את האמונה ואת הפרקטיקה הדתית שלו לטובת דת אחרת. במסה הפותחת מציע יהודע עמיר דרך חשיבה חלופית לסוגיית ההצטרפות לעדה הדתית ולהחלטה לנטוש עדה אחת לטובת אחרת. עמדתו ההגותית-תיאולוגית נשענת על פרדיגמה חדשה, הרואה בהשתייכות הדתית הפרטיקולרית הוויה הנטועה בנוף רוחני-גיאוגרפי, ובמעבר לדת אחרת - הגירה גיאוגרפית.

שלושה מאמרים מוגשים לקוראים בגיליון זה: אילון אידלשטיין דן במאמרו בשני אופנים של התבוננויות מבחון על "אמונות טפלות" המקובלים במסורת הפילוסופית והתיאולוגית: התבוננות

* המבקשים להרחיב את הידע על אמנית זו ועל אמניות אחרות ממוצא אתיופי יוכלו לקרוא על כך במאמרה של ד"ר טל דקל: "Welcome Home? Israeli-Ethiopian Women Artists and Questions of Citizenship and Belonging," *Third Text* 29, 4-5 (2015), pp. 310-325.

רצינוליסטיית והתבוננות רוחנית מסורתית. כחלופה לגישות אלה הוא מציע עמדה שלישיית: פרגמטיזם של פתיחות. עמדה זו עדיפה לדעתו בכך שהיא מכבדת את בעלי "האמונה הטפלה" ולא פחות מכך עוזרת למתבונן מבחוץ להבין את המציאות על מורכבותה ועושרה ולהכיל את אמונות הזולת ואת הפרקטיקות שהוא נוקט. זאת ועוד: היא מאפשרת למתבונן גם לקבל את מורכבותו שלו ואת מרכיב המסתורין בחייו.

התיאולוגיה של אברהם יהושע השל מעמידה במרכזו אישיות אלוהית דינמית. תורת האלוהות שלו מבוססת על "האל האכפתי", המביע רגשות של חמלה והזדהות כלפי סבלו של האדם. דמות אל זו היא לפי השל גם הבסיס לאופן שבו ראוי למאמין לחקות את האל, בחינת "מה הוא רחום אף אתה היה רחום". נדב ברמן שיפמן מתאר במאמרו את השקפתו של השל על "תיאולוגיית הפתוס" ואת ביקורתו של אליעזר ברקוביץ על רעיון זה. ברמן שיפמן בוחן את האופן שבו השיבו חוקרי השל על ביקורת זו וטוען טענה שלא הובאה בחשבון, שלפיה הגותו של ברקוביץ עצמו אינה חפה מהכשלים התיאולוגיים שייחס להשל. במוקד הדיון עומדות שתי שאלות: מדוע טרח ברקוביץ בכל זאת לבקר את התיאולוגיה של השל, והאם אפשר להיענות לקושי התיאולוגי הבסיסי המשותף לשניהם.

ננסי עזר דנה במאמרה על המאבק על הזהות היהודית-ישראלית בספרות היהודית בת זמננו, כמאה שנה אחרי פרסומם של הטקסטים המכוננים מדינת היהודים ואלטנוילנד מאת בנימין זאב הרצל. עזר משווה בין שני רומנים המתכתבים עם ספריו של הרצל, אשתורת מאת לאה איני ונוילנד מאת אשכול נבו, ששניהם מתמודדים עם המתחים החברתיים והתרבותיים של הזהות היהודית-ישראלית. המחברת בוחנת את הסוגות הספרותיות של שני הרומנים כמייצגות את רוח התקופה, ומראה כיצד שני הסופרים מנסים ליישם בכתיבתם את הערכים החברתיים שהם שואפים לקדם בלי שיצירותיהם יאבדו את ייחודן האמנותי.

הדיון בשאלות של דת, הלכה והומוסקסואליות התרחב מאוד ואין היום מסגרות דתיות שמרניות - בעולם היהודי, הנוצרי והמוסלמי כאחד - שאינן נאלצות להידרש להן ואף לחולל שינויים מסוימים בגישתן לנושא, ולו שינויים המסתכמים בהפסקת הרדיפות וההוקעה ובמיתון סגנון הגינויים. בעולם היהודי בכלל, ובישראל בפרט, כמעט אין קהילה שהנושא לא נמצא על שולחן הדיונים שלה באופן זה או אחר. לפני כמה שנים התקיים במכון ון ליר כינוס בין-לאומי על היהדות הקונסרבטיבית, שהתנהל בו רב-שיח על הסוגיה ההומו-לסבית. אבינועם רוזנק הנחה את הדיון וערך את הרב-שיח בעבור גיליון זה. בדיון השתתפו הרב ד"ר אברהם רייזנר, הרב פרופ' יעקב רוט, פרופ' ארנולד אייזן, הרב פרופ' דוד גולניקין, הרב מיכאל גרץ, הרבה תמר אלעד-אפלבוים ופרופ' אליעזר שביד. המחלוקת בתנועה הקונסרבטיבית היא הדרך הטובה ביותר ללמוד על יחסם של הזרמים הדתיים לסוגיה ההומו-לסבית, בין השאר בשל מיקומה של תנועה זו בין התנועה הרפורמית לתנועה האורתודוקסית המודרנית (המתלבטת בנושא בימים אלו ממש), ובשל הצהרתה על המשך מחויבותה להלכה. כל הקהילות הדתיות עשויות לצאת נשכרות מהדיון הפנימי בתנועה הקונסרבטיבית בסוגיה זו, אם מתוך הסכמה ואם מתוך התנגדות.

במדור סקירות הספרים תמצאו שתי סקירות: עינת רמון כתבה על ספרו של אליעזר שביד, לביורר רעיונו של אהרון דוד גורדון מיסודו; עדי מהלאל כתב על ספרו של שאול מגיד, *Hasidism Incarnate: Hasidism, Christianity, and the Construction of Modern Judaism*

*

ברגשי תודה ובסיפוק אני מסיים עם פרסום גיליון זה של זהויות את תפקידי כעורך כתב העת. התודה והברכה לפרופ' גבריאל מוצקין על הזכות שנפלה בחלקי משהטיל עליי את משימת התכנון, ההקמה והעריכה של כתב עת חדש על תרבות וזהות יהודית בזמננו. תודה מקרב לב גם לפרופ' שי לביא, ראש מכון ון ליר. כמו כן מובעת הערכתי לכל חברי מועצת המערכת על הזכות ליהנות מעצתם ומשאר רוחם למן שלבי התכנון המוקדם ועד היום. העבודה המשותפת עם ד"ר יותם בנזימן, דפנה שרייבר, שירה קרגילה, ד"ר טל כוכבי, יונה רצון ורונית טפיריו הייתה בעבורי חוויה אינטלקטואלית מעשירה בכל הרבדים המקצועיים של העריכה וההפקה של כתב העת. תודתי נתונה לכם על השיתוף ועל החברות. תודה מיוחדת לכל הקוראים האנונימיים שבחנו את המאמרים ביסודיות שלא על מנת לקבל פרס ותרמו רבות לרמתו של כתב העת. תודה לעורכי הלשון, לסטודיו רמי וג'קי על מלאכת העיצוב, להוצאת מכון ון ליר, להוצאת הקיבוץ המאוחד, למפעילי אתר כתב העת ולמנהלי אתר מכון ון ליר בירושלים.

חברי פרופ' אמנון רזיקר ומוצקין השתתף בכתב העת מלידתו, בהואילו לתרום לנו, לבקשתנו, את מאמרו "בין גלות להיסטוריה: על המתח הבסיסי של ההיסטוריוגרפיה היהודית המודרנית בעקבות יוסף חיים ירושלמי" לגיליון הראשון שלו. אין לי ספק שבתפקידו כעורך זהויות הוא יוליך את כתב העת מחיל אל חיל.

שלמי תודה לכל הכותבות והכותבים שתרמו לגיליון זה ממיטב פרות מחקרם והגותם ולכל העושים במלאכת העריכה וההפקה. אתם, קוראים יקרים, מוזמנים להמשיך את הדיון הנפתח כאן ולהגיב בכתב ובעל פה. המערכת תשמח לפרסם תגובות ראויות בגיליונות הבאים. אנו מקווים שתמצאו במחקרים ובמסות המתפרסמים בבמה זו מקורות ללימוד, להעשרה ולהשראה.

נפתלי רוטנברג

מכון ון ליר בירושלים